

Ochrona jednostek i grup przed dyskryminacją z powodów religijnych lub światopoglądowych w Kodeksie karnym z 1997 r.

Protection of Individuals and Groups against Discrimination on Grounds of Religion or Worldview in the Criminal Code of 1997

The author analyses the discriminatory crimes contained in the Criminal Code of 1997. He specifies the subjective and objective scope of protection. He concludes that the penal provisions guaranteeing the protection of individuals and religious groups are sufficient.

Damian Szeleszczuk

*Doktor prawa
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II*

ORCID – 0000-0002-7062-3145

Słowa kluczowe:
wolność wyznania i religii, dyskryminacja z powodów religijnych, standardy międzynarodowe w zakresie wolności religijnej, kodeks karny.

Keywords:
freedom of conscience and religion, discrimination based on religion, international standards of freedom of religion, Penal Code.

<https://doi.org/10.36128/priv.vi32.56>

Przedmiotem opracowania jest określenie podmiotowego i przedmiotowego zakresu ochrony przed dyskryminacją z powodów religijnych lub światopoglądowych na tle przepisów Kodeksu karnego z 1997 r.¹. Analiza podmiotów (indywidualnych i zbiorowych) objętych prawnokarną ochroną oraz zakresu karalnych zachowań, uznanych przez ustawodawcę za dyskryminujące, ma dać odpowiedź na pytanie, czy na gruncie obowiązującej ustawy karnej ochrona ta jest wystarczająca.

W znaczeniu językowym dyskryminacja oznacza pozbawienie kogoś równouprawnienia, szykanowanie pewnej grupy ludzi ze

1 T. j. Dz. U. z 2019 r., poz.1950 ze zm.

względu na pochodzenie, przynależność klasową, narodową, rasową lub wyznaniową². Na gruncie prawnym pojęcie dyskryminacji zostało zdefiniowane w art. 3 pkt 1 ustawy z dnia 3 grudnia 2010 r. o wdrożeniu niektórych przepisów Unii Europejskiej w zakresie równego traktowania³. W świetle tego przepisu dyskryminacja bezpośrednia to sytuacja, w której osoba fizyczna ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną jest traktowana mniej korzystnie niż jest, była lub byłaby traktowana inna osoba w porównywalnej sytuacji. Za dyskryminację pośrednią ustawodawca uznaje sytuację, w której dla osoby fizycznej ze względu na płeć, rasę, pochodzenie etniczne, narodowość, religię, wyznanie, światopogląd, niepełnosprawność, wiek lub orientację seksualną na skutek pozornie neutralnego postanowienia, zastosowanego kryterium lub podjętego działania występują lub mogłyby wystąpić niekorzystne dysproporcje lub szczególnie niekorzystna dla niej sytuacja, chyba że postanowienie, kryterium lub działanie jest obiektywnie uzasadnione ze względu na zgodny z prawem cel, który ma być osiągnięty, a środki służące osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne.

Zakaz dyskryminacji ze względu na religię lub światopogląd znajduje swoje uzasadnienie aksjologiczne w koncepcji równej i niezbywalnej godności każdego człowieka jako podstawy jego wolności i praw, zawartej już w art. 1 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka ONZ z 1948 r.⁴ i potwierdzonej następnie zarówno w aktach tworzących międzynarodowe standardy praw człowieka, jak i w przepisach prawa wewnętrznego. Stanowisko to zostało ugruntowane chociażby w Deklaracji ONZ z 25 listopada 1981 r.⁵ w sprawie wyeliminowania wszelkich form nietolerancji i dyskryminacji opartych na religii lub przekonaniach. Wyrażono w niej pogląd, że dyskryminacja pomiędzy istotami ludzkimi na podstawie religii lub przekonań stanowi obrazę godności ludzkiej.

W systemie prawa polskiego zakaz dyskryminacji z powodów religijnych wynika z wielu przepisów. W pierwszym rzędzie wyraża go Konstytucja

- 2 *Słownik języka polskiego*, red. Mieczysław Szymczak, t. I (Warszawa: PWN, 1988), 488; *Uniwersalny słownik języka polskiego*, red. Stanisław Dubisz, t. I (Warszawa: PWN, 2003), 746.
- 3 T. j. Dz. U. z 2016 r., poz. 1219.
- 4 Tekst deklaracji dostępny na stronie <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/onz/1948.html>, [dostęp: 15.09.2019].
- 5 Tekst Deklaracji zawarty jest m.in. w publikacji: *Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka. Księga jubileuszowa Rzecznika Praw Obywatelskich*, red. Marek Zubik, t. II (Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, 2008), 152-158. W sferze prawa międzynarodowego akt ten zawiera jedyną legalną definicję dyskryminacji. Deklaracja ta nie ma jednak prawnie wiążącego charakteru.

RP z 1997 r.⁶, stanowiąc w art. 32, że wszyscy są wobec prawa równi i mają prawo do równego traktowania przez władze publiczne oraz że nikt nie może być dyskryminowany w życiu politycznym, społecznym lub gospodarczym z jakiegokolwiek przyczyny. Również przepisy ratyfikowanych umów międzynarodowych stanowiących część wewnętrznego porządku prawnego, w tym Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych z 1966 r. (art. 2 i 26)⁷ i Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 1950 r. (art. 14)⁸, zawierają normy antydyskryminacyjne.

Wspomniana wyżej Deklaracja ONZ z 1981 r. określa dyskryminację ze względu na religię lub wyznanie jako jakiegokolwiek różnicowanie, wykluczanie, ograniczanie lub preferowanie oparte na kryterium religijnym lub wyznaniowym, które ma na celu uniemożliwienie czy ograniczenie korzystania ze wszystkich praw i wolności człowieka, lub które wywołuje skutek w takiej postaci. Jednym z podstawowych celów zakazu dyskryminacji ze względu na wspomniane kryteria jest zapewnienie pełnej wolności przyjmowania, zmiany i wyznawania przekonań w sprawach religijnych, czy szerzej – światopoglądowych – zarówno indywidualnie, jak i zbiorowo, prywatnie i publicznie⁹.

W zgodzie z postanowieniami deklaracji pozostają doktrynalne próby określenia istoty dyskryminacji religijnej. Według Natalii Kłaczyńskiej dyskryminacja z powodów religijnych lub światopoglądowych polega na tym, że osoby o określonym stosunku do religii lub światopoglądzie traktuje się gorzej niż inne, naruszając ich prawa ze względu na to, że mają takie, a nie inne przekonania religijne lub światopoglądowe. Przekonania te są motywem naruszania praw tych osób. Zdaniem tej autorki dyskryminacja religijna następuje ze względu na przyjęty przez człowieka stosunek do religii w jego aspekcie wewnętrznym (posiadanie przekonań o kwestiach religijnych) oraz zewnętrznym (wyrażanie tych przekonań). Stosunek ten, aby mógł stanowić kryterium dyskryminacji, może być pozytywny lub negatywny. Dyskryminacja religijna dotyczyć może zarówno przekonań religijnych, areligijnych (światopoglądowych)¹⁰ czy antyreligijnych, jednakże tylko w takim stopniu,

6 Dz. U. Nr 78, poz. 483 ze zm.

7 Dz. U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167.

8 Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.

9 Por. Paweł Borecki, „Zakaz dyskryminacji ze względu na wyznanie lub światopogląd w prawie polskim”, *Studia z Prawa Wyznaniowego*, t. 18 (2015): 135.

10 Światopogląd to zespół ogólnych przekonań i twierdzeń, składających się na spójny i całościowy- przynajmniej w oczach jego zwolenników i wyznawców, obraz rzeczywistości oraz związanych z nim ocen i norm wyznaczających postawy i ukierunkowujących postępowanie człowieka względem siebie i otoczenia. Por. szerzej Wojciech Janyga, *Przestępstwo*

w jakim odnoszą się one do religii¹¹. Przekonania te są motywem naruszenia praw innych osób, w tym znaczeniu, że gdyby nie one, nie doszłoby do dyskryminacji. Zatem za dyskryminację uznaje się nie tylko zachowania zmierzające do uszczuplenia praw określonych osób czy grup, ale także takie, których celem jest uprzywilejowanie niektórych osób (grup), których konsekwencją jest uszczuplenie praw innych osób (grup)¹².

Prawu karnemu przypada specyficzna rola w zwalczaniu i przeciwdziałaniu dyskryminacji religijnej¹³. Z jednej strony nie można tej gałęzi prawa uznać za podstawowy instrument służący eliminacji nadużyć w sferze religijnej. Prymat w tym zakresie należy przyznać przepisom innych gałęzi prawa, zwłaszcza prawa cywilnego, prawa pracy¹⁴ czy prawa administracyjnego. Tych alternatywnych form przeciwdziałania i zapobiegania dyskryminacji nie można jednak uznać za wystarczające. Zatem brak norm prawno Karnych, zakazujących zachowań dyskryminacyjnych, mógłby doprowadzić do deprecjacji dobra w postaci wolności religijnej i pozbawić je skuteczniejszej, bo obwarowanej sankcją karną, ochrony¹⁵. O subsydiarnym charakterze prawa

obrazy uczuć religijnych w polskim prawie karnym w świetle współczesnego pojmowania wolności sumienia i wyznania (Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2010), 50.

- 11 Por. Natalia Kłaczyńska, *Dyskryminacja religijna a prawno-karna ochrona wolności sumienia i wyznania* (Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005), 88.
- 12 Ibidem.
- 13 Szerzej na temat prawa karnego jako środka służącego zwalczaniu dyskryminacji religijnej patrz: Natalia Kłaczyńska, „Prawno-karny zakaz dyskryminacji z powodów religijnych”, *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, t. XI (2001): 33; ibidem, „Prawno-karne znaczenie norm zawierających zakaz dyskryminacji”, *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, t. XII (2003): 53; ibidem, „Od instrumentu nietolerancji do środka ochrony równości religijnej – ewolucja polskiego prawa karnego”, *Przegląd Prawa i Administracji*, t. LVIII (2004): 136.
- 14 Zakaz dyskryminacji został wyrażony *expressis verbis* m.in. w art. 11³ Kodeksu pracy (t. j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1040 ze zm.), w którym stwierdzono: „jakakolwiek dyskryminacja w zatrudnieniu, bezpośrednia lub pośrednia, w szczególności ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, wyznanie, orientację seksualną, a także ze względu na zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony, albo w pełnym lub niepełnym wymiarze pracy – jest niedopuszczalna”.
- 15 Szerzej na ten temat patrz Wojciech Odrowąż-Sypniewski, „O zgodności z Konstytucją postulatów wykreślenia z prawodawstwa przepisów

karnego w obszarze przeciwdziałania dyskryminacji z powodów religijnych, świadczy zakres kryminalizacji, ograniczony do najpoważniejszych zachowań dyskryminacyjnych¹⁶.

W Kodeksie karnym z 1997 r. brak jest przepisu, który w sposób generalny zakazywałby dyskryminacji. Zazwyczaj bowiem przepisy penalizujące zachowania dyskryminacyjne same zawierają pewne ograniczenia. Najczęściej przybierają one postać ograniczeń o charakterze podmiotowym (przepisy prawnokarne chronią bądź to wyłącznie jednostki, bądź tylko określone zbiorowości), czy też w postaci klauzul dyskryminacyjnych, wskazujących przyczyny dyskryminacji (przepisy prawnokarne posługują się konkretnymi kryteriami, stanowiącymi podstawę wyodrębnienia „typów rodzajowych przestępstw dyskryminacyjnych”). W Kodeksie karnym z 1997 r. tymi kryteriami są: przynależność narodowościowa, etniczna, rasowa, polityczna, wyznaniowa lub światopoglądowa. Wreszcie trzeba zauważyć, że przepisy Kodeksu karnego nie obejmują wszystkich zachowań dyskryminacyjnych, przewidując karalność jedynie najpoważniejszych jej przejawów w zakresie wyodrębnionych praw człowieka (takich jak życie, zdrowie, wolność, cześć, godność).

W Kodeksie karnym z 1997 r. przewidziano następujące „przestępstwa dyskryminacyjne”, wyodrębnione ze względu na szczególną motywację sprawcy:

- 1) Zabójstwo albo spowodowanie ciężkiego uszczerbku na zdrowiu osoby należącej do grupy narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub grupy o określonym światopoglądzie w celu jej wyniszczenia w całości albo w części (art. 118 § 1)
- 2) Stwarzanie dla osób należących do takiej grupy warunków życia grozących jej biologicznym wyniszczeniem poprzez stosowanie środków mających służyć wstrzymaniu urodzeń w obrębie grupy lub przymusowe odbieranie dzieci osobom do niej należącym, w celu wyniszczenia tych grup (art. 118 § 2)
- 3) Przygotowanie do tych czynów (art. 118 § 3)
- 4) Branie udziału w masowym zamachu lub choćby w jednym z powtarzających się zamachów skierowanych przeciwko grupie ludności podjętych w celu wykonania lub wsparcia polityki państwa lub organizacji

o ‘przestrzeganiu wartości chrześcijańskich’ i ‘obrażaniu uczuć religijnych’”, *Zeszyty Prawnicze. Biuro Analiz Sejmowych*, nr 3 (2006): 17.

- 16 Szerzej na temat zasady subsydiarności w odniesieniu do kryminalizacji zamachów na wolność religijną patrz Damian Szeleszczuk, „Prawno-karna ochrona uczuć religijnych w kontekście zasady subsydiarności. Uwagi na tle projektów nowelizacji Kodeksu karnego” [w:] *Aktualne problemy wolności myśli, sumienia i religii, Materiały XI Ogólnopolskiego Sympozjum Prawa Wyznaniowego (Lublin, 15-16 maja 2014 r., red. Piotr Stanisław et al. (Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015), 317.*

polegającym na dopuszczeniu się poważnego prześladowania grupy ludności z powodów uznanych za niedopuszczalne na podstawie prawa międzynarodowego, w szczególności politycznych, rasowych, narodowych, etnicznych, kulturowych, wyznaniowych lub z powodu bezwyznaniowości, światopoglądu lub płci, powodując pozbawienie jej praw podstawowych (art. 118a § 3)

- 5) Stosowanie przemocy lub groźby bezprawnej wobec grupy osób lub poszczególnej osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub z powodu jej bezwyznaniowości (art. 119)
- 6) Ograniczanie człowieka w przysługujących mu prawach ze względu na jego przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość (art. 194)
- 7) Publiczne nawoływanie do nienawiści na tle różnic narodowościowych, etnicznych, rasowych, wyznaniowych albo ze względu na bezwyznaniowość (art. 256 § 1)
- 8) Publiczne znieważanie grupy ludności albo poszczególnej osoby z powodu jej przynależności narodowej, etnicznej, rasowej, wyznaniowej albo z powodu jej bezwyznaniowości lub z takich powodów narusza nietykalność cielesną innej osoby (art. 257).

Uwzględniając podmiotowy zakres ochrony można wskazać dwie grupy przepisów antydyskryminacyjnych. Pierwsza obejmuje podmioty indywidualne, druga zaś dotyczy czynów zabronionych urzeczywistniających prawnokarny zakaz dyskryminacji w odniesieniu do podmiotów zbiorowych.

Ochronę jednostki przed dyskryminacją z powodów religijnych zapewnia przede wszystkim przepis art. 194 Kodeksu karnego¹⁷. Na tle wszystkich „przestępstw dyskryminacyjnych” zajmuje on szczególne miejsce. Jest to jedyny w Kodeksie karnym z 1997 r. przepis, który przewiduje karalność dyskryminacji z powodów religijnych, na podstawie ogólnej klauzuli, dotyczącej każdego zachowania i każdego prawa. Penalizuje on bowiem ograniczanie człowieka w przysługujących mu prawach (wszystkich) ze względu na jego przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość¹⁸. Analiza tego i pozostałych przestępstw dyskryminacyjnych w ustawie karnej z 1997 r. prowadzi do wniosku, że kryterium religijne dyskryminacji jest w dwojnasób uprzywilejowane. Po pierwsze jest wymienione wśród zamkniętego katalogu tych, ze względu na które zabroniona jest dyskryminacja w szczególnych

17 Szerzej na temat przestępstwa stypizowanego w art. 194 Kodeksu karnego patrz Jacek Sobczak, Witold Sobczak, „Ograniczanie człowieka w jego prawach ze względu na przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość”, *Annales UMCS*, vol. XIX, sectio K (2012): 67.

18 Por. szerzej Małgorzata Makarska, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 roku* (Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2005), 79.

jej przejawach (art. 118, 118a 119, 256, 257 Kodeksu karnego). Po drugie zaś, dyskryminacja ze względu na religię – jako jedyna jest zabroniona w sposób generalny (w art. 194 ustawy karnej)¹⁹.

Zakaz dyskryminacji religijnej obejmuje wszystkich ludzi, co wynika z powszechnego charakteru praw człowieka. Powszechność ta bierze się stąd, że jej źródłem jest przyrodzona i przynależna każdemu człowiekowi godność. Żaden człowiek nie może być dyskryminowany ze względu na swój stosunek do religii, co znajduje potwierdzenie w międzynarodowych aktach praw człowieka²⁰.

Prawo karne chroni przed dyskryminacją religijną nie tylko jednostki, lecz również zbiorowości wyróżnione ze względu na ich stosunek do religii (choć czyni to w różnym zakresie). Jak zauważa Natalia Kłaczyńska, rozwiązanie to jest wynikiem wyrażonej w przepisach praw międzynarodowego idei ochrony praw człowieka także w wymiarze zbiorowym²¹. Przepisy Kodeksu karnego na określenie zbiorowości wyodrębnionych ze względu na określony stosunek do religii posługują się różnymi terminami, które wymagają doprecyzowania, co pozwoli na określenie granic kryminalizacji. W art. 118 Kodeksu karnego dokonano typizacji zabójstwa albo spowodowania ciężkiego uszczerbku na zdrowiu osoby należącej do grupy narodowej, etnicznej, rasowej, politycznej, wyznaniowej lub grupy o określonym światopoglądzie w celu jej wyniszczenia w całości albo w części (eksterminacja). W rozumieniu tego przepisu grupę wyznaniową stanowią członkowie zbiorowości połączeni przynależnością wyznaniową. Próbę wyjaśnienia tego pojęcia podjęto w wyroku MTKR z dnia 2 września 1998 r.²², gdzie grupę religijną zdefiniowano jako grupę osób dzielących tę samą religię, wyznanie czy formę kultu. Na tle tego przepisu grupą wyznaniową są zarówno związki wyznaniowe, posiadające osobowość prawną wspólnoty inne niż związek wyznaniowy, oraz pozostałe grupy. Warto zaznaczyć, że literaturze przedmiotu przez związek wyznaniowy uznaje się zorganizowany typ społeczności ludzkiej posiadający określony ustrój wewnętrzny, zdolny do wytworzenia organów władzy, spełniających funkcje wewnętrzne i reprezentujących związek na zewnątrz oraz uprawnionych do określania praw i obowiązków swoich członków. Od

19 Por. Kłaczyńska, „Dyskryminacja religijna”, 176.

20 Ibidem, 141.

21 Ibidem, 202.

22 Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu, nr ICTR-96-4-T, § 511 i n.
<http://jrad.unmict.org/webdrawer/webdrawer.dll/webdrawer/rec/205455/view/?r=1>.

innych organizacji odróżnia go cel w postaci możliwości zaspokojenia potrzeb religijnych²³.

Z treści art. 118 Kodeksu karnego nie wynika warunek, aby grupa wykazywała wewnętrzne zorganizowanie lub jej odrębność była prawnie potwierdzona²⁴. Nie jest zatem uprawnione twierdzenie, że w kontekście odpowiedzialności karnej za to przestępstwo chodzi wyłącznie o zarejestrowaną grupę wyznaniową²⁵. Przyjmowanie kryterium formalnego stanowiłoby istotne zawężenie ochrony, nie ma przy tym żadnego racjonalnego uzasadnienia. W kontekście dyskryminacji religijnej przez grupę o określonym światopoglądzie należy rozumieć zbiorowość skupiającą wszystkie osoby o określonym stosunku do religii (także negatywnym)²⁶. Warto zauważyć, że jakkolwiek kierunkowy charakter przestępstwa wyraża się w celu ujętego jako wyniszczenie w całości lub części określonej grupy, to jednak przedmiotem wykonawczym w typie ujętym w § 1 art. 118 KK jest osoba należąca do tej grupy (zgodnie z argumentacją *a minori ad maius*, należy przyjąć, że również osoby), zaś w typie ujętym w § 2 art. 118 osoby.

Przepis art. 118a § 3 Kodeksu karnego z 1997 r. udziela prawnokarnej ochrony przed prześladowaniem m.in. grupie ludności wyodrębnionej za pomocą kryterium w postaci przynależności wyznaniowej lub bezwyznaniowości. Również w art. 119 KK ustawodawca posłużył się tym kryterium dyskryminacyjnym, z tym, że zamiast zwrotu „grupa ludności” użyto zwrotu „grupa osób”. Podobnie rzecz się ma w odniesieniu do przestępstw stypizowanych w art. 194 i 257 Kodeksu karnego. Jak się wydaje pomimo semantycznych różnic (grupa ludności – grupa osób) obydwa zwroty można uznać za tożsame.

Jak słusznie zauważa Sławomir Hypś, przynależność wyznaniową winno się ustalać w oparciu o wewnętrzne regulacje grupy wyznaniowej (statut, kodeks, regulamin). Przede wszystkim powinna o niej decydować wola człowieka, identyfikującego się z określoną grupą wyznaniową oraz spełnienie przez niego przewidzianych wymogów formalnych – nawet jeśli byłyby minimalne. Nie jest wymagane, aby członek określonej grupy wyznaniowej w pełni podzielał jej doktrynę, wydaje się bowiem, że jedynie rażące sprzeczności stojące w opozycji do przyjętego przez grupę systemu wartości mogą

23 Por. Michał Pietrzak, *Prawo wyznaniowe* (Warszawa: Lexis Nexis, 2013), 13.

24 Por. Krzysztof Wiak, „Komentarz do art. 118 KK” [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Alicja Grześkowiak, Krzysztof Wiak (Warszawa: C. H. Beck, 2018), 780.

25 Tak. Magdalena Budyn-Kulik, „Komentarz do art. 118 KK” [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Marek Mozgawa (Warszawa: Oficyna a Wolters Kluwer business, 2007), 258.

26 Tak m.in. Kłaczynska, „Dyskryminacja religijna”, 202.

rodzić poważne wątpliwości co do jego rzeczywistej przynależności do tej grupy. Oczywiście musi to być przynależność do takiej grupy (wspólnoty religijnej), która jest uznana przez państwo i której system wyznawanych wartości (dogmaty), obrzędy i symbole nie sprzeciwia się porządkowi publicznemu ani obyczajności publicznej²⁷. Bezwyznaniowość oznacza natomiast identyfikację światopoglądową człowieka pozostającego poza przynależnością do jakiegokolwiek grupy wyznaniowej (wspólnoty religijnej). Może polegać na przynależności do określonej grupy o charakterze świeckim (niereligijnym), może także wynikać z indywidualnie stworzonego dla siebie systemu wartości. Istotne jest jednak to, aby identyfikacja światopoglądowa człowieka opierała się na pozytywnie określonym spójnym systemie wartości o bezwyznaniowym charakterze, a nie tylko wyrażała się w negatywnym stosunku do innych grup o charakterze wyznaniowym (religijnym)²⁸.

Można zatem powiedzieć, że zakres prawnokarnej ochrony przed dyskryminacją religijną obejmuje stosunkowo szeroko ujętą i w miarę jednolicie rozumianą grupę podmiotów tworzących określone zbiorowości wyodrębnione za pomocą kryterium przynależności wyznaniowej lub bezwyznaniowości. Tworzą je osoby należące do związków wyznaniowych, posiadających osobowość prawną wspólnot innych niż związek wyznaniowy oraz pozostałych grup.

Podstawowy przepis dotyczący dyskryminacji z powodów religijnych – art. 194 Kodeksu karnego – penalizuje ograniczanie w prawach człowieka. Jednakże w doktrynie wyrażony został pogląd, że przepis ten dotyczy zarówno czynów wymierzonych przeciwko jednostkom, jak i zbiorowościom religijnym²⁹. Nie ulega bowiem wątpliwości, że wolność religijna ma wymiar nie tylko indywidualny, lecz także zbiorowy. Akty prawne – zarówno krajowe, jak i międzynarodowe – opisujące wolność religijną jednostki, mówią o możliwości jej przeżywania indywidualnie lub zbiorowo, a prawo do tworzenia wspólnot religijnych stanowi jedną ze składowych wolności religijnej. Czynem zabronionym przez art. 194 będzie więc także ograniczanie praw określonej grupy religijnej jako całości, i to niezależnie od tego, czy grupa ta ma osobowość prawną (np. kościół albo zarejestrowany związek religijny), czy też nie (np. grupa osób zebrana w celu odprawienia nabożeństwa lub odbycia pielgrzymki). Zasada gwarancyjności prawa karnego wymagałaby natomiast wyrażenia w art. 194 *expressis verbis* zakazu dyskryminacji zbiorowości. Korespondowałoby to z brzmieniem innych przepisów kryminalizujących

27 Por. Sławomir Hyps „Komentarz do art. 194 KK” [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Alicja Grześkowiak, Krzysztof Wiak (Warszawa: C. H. Beck, 2018), 999.

28 Ibidem.

29 Por. Natalia Kłaczyńska, „Komentarz do art. 194 KK” [w:] *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, red. Jacek Giezek, Lex/el. 2014.

poszczególne przejawy dyskryminacji religijnej, w których wszak mowa o „osobie lub grupie osób” (art. 119 i 257).

W piśmiennictwie wyrażono pogląd, iż ustawa karna różnicuje poziom ochrony osób wyznających światopogląd religijny i wyznawców światopoglądu niereligijnego³⁰. Świadczyć ma o tym kryminalizacja obrazy uczuć religijnych innych osób, poprzez publiczne znieważenie przedmiotu czci religijnej lub miejsca przeznaczonego do publicznego wykonywania obrzędów religijnych, przy jednoczesnym braku karalności obrazy uczuć związanych z innym światopoglądem (niereligijnym). Odnosząc się do tego poglądu, należy podzielić argumentację Erwina Kruczoniana, według którego nie jest możliwa obraza uczuć osób wyznających światopogląd areligijny ze względu na brak przedmiotu czci lub miejsca sprawowania obrzędów. Nie jest jednak tak, że obraza uczuć osób niewierzących jest bezkarna. Podstawę odpowiedzialności karnej mogłyby stanowić przepisy art. 212, 216 i 257 Kodeksu karnego³¹. Poza tym, jest kwestią wątpliwą, czy zasadnym jest zrównanie w zakresie ochrony prawnokarnej wolności religijnej i światopoglądowej. Wydaje się, że stoją temu na przeszkodzie po pierwsze odrębność dobra chronionego prawem, po drugie specyfika sfery religijnej i światopoglądowej oraz po trzecie z zasady relacyjny charakter wyznawanej religii, czego nie można powiedzieć o światopoglądzie³².

Powyższe rozważania należy uzupełnić o uwagę, iż koniecznym warunkiem przypisania sprawcy odpowiedzialność za przewidziane w Kodeksie karnym z 1997 r. „przestępstwa dyskryminacyjne”, jest także ziszczenie się subiektywnych przesłanek odpowiedzialności. W pierwszym rzędzie dyskryminujący musi mieć świadomość, jaki stosunek do religii ma dyskryminowany podmiot. Musi mu także towarzyszyć świadomość, że jego zachowanie w stosunku do dyskryminowanego, ogranicza jego prawa lub co najmniej powoduje ich ograniczenie. Ponadto, motywem ograniczania praw musi być po stronie dyskryminującego jego stosunek do religii³³.

W podsumowaniu trzeba zauważyć, że na tle rozwiązań przyjętych w Kodeksie karnym z 1997 r. zakres ochrony przed dyskryminacją z powodów religijnych jest znacznie szerszy niż w przypadku innych form dyskryminacji. Przeprowadzona analiza pozwala uznać, że polskie prawo karne gwarantuje ochronę przed dyskryminacją z powodów religijnych na odpowiednim i wystarczającym poziomie.

30 Por. Borecki, „Zakaz dyskryminacji”, 39.

31 Por. szerzej Erwin Kruczoń, „Przestępstwo obrazy uczuć religijnych”, *Prokuratura i Prawo*, nr 2 (2011): 39-40.

32 Por. szerzej Janyga, *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych*, 241.

33 Por. Kłaczyńska, *Dyskryminacja religijna*, 133.

Bibliografia

- Borecki Paweł, „Zakaz dyskryminacji ze względu na wyznanie lub światopogląd w prawie polskim”, *Studia z Prawa Wyznaniowego*, t. 18 (2015): 135-200.
- Budyn-Kulik Magdalena, „Komentarz do art. 118 KK.” [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Marek Mozgawa, 254-267. Warszawa: Oficyna a Wolters Kluwer business, 2007.
- Hypś Sławomir, „Komentarz do art. 194 KK.” [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. Alicja Grześkowiak, Krzysztof Wiak, 995-1006. Warszawa. C. H. Beck, 2018.
- Janyga Wojciech, *Przestępstwo obrazy uczuć religijnych w polskim prawie karnym w świetle współczesnego pojmowania wolności sumienia i wyznania*. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2010.
- Kłaczyńska Natalia, „Komentarz do art. 194 KK.” [w:] *Kodeks karny. Część szczególna*, red. Jacek Giezek, Lex/el. 2014.
- Kłaczyńska Natalia, *Dyskryminacja religijna a prawno-karna ochrona wolności sumienia i wyznania*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2005.
- Kłaczyńska Natalia, „Od instrumentu nietolerancji do środka ochrony równości religijnej – ewolucja polskiego prawa karnego”, *Przegląd Prawa i Administracji*, t. LVIII (2004): 134-146.
- Kłaczyńska Natalia, „Prawnokarne znaczenie norm zawierających zakaz dyskryminacji”, *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, t. XII (2003): 53-66.
- Kłaczyńska Natalia, „Prawnokarny zakaz dyskryminacji z powodów religijnych”, *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, t. XI (2001): 33-58.
- Kruczoń Erwin, „Przestępstwo obrazy uczuć religijnych”, *Prokuratura i Prawo*, nr 2 (2011): 38-59.
- Makarska Małgorzata, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania w Kodeksie karnym z 1997 roku*, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL, 2005.
- Odrowąż-Sypniewski Wojciech, „O zgodności z Konstytucją postulatu wykreślenia z prawodawstwa przepisów o ‘przestrzeganiu wartości chrześcijańskich’ i ‘obrażaniu uczuć religijnych’”, *Zeszyty Prawnicze. Biuro Analiz Sejmowych*, nr 2 (2006): 11-27.
- Pietrzak Michał, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa: Lexis Nexis, 2013.
- Sobczak Jacek, Witold Sobczak, „Ograniczanie człowieka w jego prawach ze względu na przynależność wyznaniową albo bezwyznaniowość”, *Annales UMCS*, vol. XIX, sectio K (2012): 67-96.
- Szeleszczuk Damian, „Prawnokarna ochrona uczuć religijnych w kontekście zasady subsydiarności. Uwagi na tle projektów nowelizacji Kodeksu karnego”, [w:] *Aktualne problemy wolności myśli, sumienia i religii, Materiały XI Ogólnopolskiego Symposium Prawa Wyznaniowego (Lublin,*

15-16 maja 2014 r.), red. Piotr Stanisz et al., 317-326. Lublin: Wydawnictwo KUL, 2015.

Słownik języka polskiego, red. Mieczysław Szymczak, t. I. Warszawa: PWN, 1988.

Uniwersalny słownik języka polskiego, red. Stanisław. Dubisz, t. I. Warszawa: PWN, 2003.

Wybór dokumentów prawa międzynarodowego dotyczących praw człowieka. Księga jubileuszowa Rzecznika Praw Obywatelskich, red. Marek Zubik, t. II. Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Obywatelskich, 2008.